

**GIPERAKTIVLIKNING MAKTABGACHA TA'LIM YOSHDAGI
BOLALARDA IJTIMOIIY VA FIZIOLOGIK SABABLARGA KO'RA
KELIB CHIQISHI VA TASNIFLANISHI**

Kodirova Muyassar Eshmamat qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti „Maktabgacha ta'lim“ fakulteti
„Maktabgacha ta'lim pedagogikasi“ kafedrası o`qituvchisi.

kodirovamuyassar67@gmail.com

Annottatsiya: Ushbu maqaloda maktabgacha yoshdagi bolalarning jismoniy harakatlariga giperaktiv bolalarda pedogogik-psixologik yordam berish va ularni tuzatish bo'yicha pedagog kadrlar, shifokorlar, va ota-onalar tomonidan ko'riladigan

vazifalar, shuningdek, bolaning jismoniy rivojlanishdagi kamchiliklar va yutuqlar: jismoniy rivojlanishida kuzatiladigan xatti-harakat, faoliyatidagi nuqsonlar, serharakatlilik alomatlari, bo'sh vaqtini unumli tashkil qilish shart-sharoitlari va boladagi uchraydigan jismoniy faollikdan unumli foydalanish va ularni samarali tashkil qilish usullari bayon etilgan.

Kalit soʻzlar: Giperaktivlik, intellektual, bola, maktabgacha ta'lim, pedagog, psixolog, diqqat, idrok, anomaliya, shakllanish.

Annotation: In the article, pedagogical personnel, doctors and parents on intellectual development of hyperactive children of preschool age and their correction-tasks performed by mothers, as well as the methods of prevention and effective elimination of such situations as deficiencies in the child's intellectual development: stuttering, excitement, dispersion of attention aimed at eliminating and distrust, inability to concentrate, disordered behavior are described.

Key words: Hyperactivity, intellectual, child, preschool education, pedagogue, psychologist, attention, perception, anomaly, formation.

Аннотация: В данной статье педагогико-психологическое сопровождение и коррекция гиперактивной детской двигательной активности дошкольников, задачи, выполняемые педагогическим персоналом, врачами и родителями, а также недостатки и достижения в физическом развитии ребенка: описаны поведение, наблюдаемое в физическом развитии - дефекты движений, активности, симптомы гиперактивности, условия эффективной организации свободного времени, эффективного использования двигательной активности у детей и методы эффективной организации.

Ключевые слова: Гиперактивность, интеллект, ребенок, дошкольное образование, педагог, психолог, внимание, восприятие, аномалия, формирование.

KIRISH

So'nggi yillarda qo'zg'aluvchan, xayolparast, nutqi biroz chalkash, hammadan oldin savolga javob berishga shoshiladigan yoki o'yinda o'z navbatini xotirjam kuta olmaydigan bolani "giperaktiv" deb atashadi. Ko'pincha ularni dangasa, intizomsiz, yomon xulqli deb hisoblashadi. Bu xususiyatlarning barchasi har qanday bolaga xosdir, har bir bola vaqti-vaqti bilan qo'zg'aluvchan bo'lishi yoki nimanidir unutishi, daftarlarini yo'qotishi, yozishda harflarni o'tkazib yuborishi, o'yinda navbatni kutmasdan yig'lab yuborishi va asabiylashishi mumkin. Ammo ba'zida yoki muayyan vaziyatlarda yuzaga keladigan yuqori harakatchanlik, e'tiborsizlik bolalarga-giperaktiv deb nomlanishlariga sabab bo'ladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning aksariyati juda harakatchan va faol, ular uchun ixtiyoriy diqqatni uzoq muddatli saqlashni talab qiladigan vazifalarni bajarish

ko'pincha qiyin. Ayniqsa, bolani unchalik qiziqirmaydigan vazifalar. Biroq, kata maktabgacha yoshdagi bolalarda ochiq o'yinlarda namoyon bo'ladigan maqsadli faoliyat, yugurish, sakrash, ishtiyoq bilan yangi faoliyat turlarini izlash, bir faoliyat turidan boshqasiga juda tez o'tishda, vazifalarni bajarishda, loyihalashda, chizishda 10-15 daqiqada diqqatni jamlash qobiliyati yaxshi kombinatsiyalangan bo'ladi. Ular diqqatni jamlashlari va qoidalar bo'yicha o'ynashlari, multfilmlarni diqqat bilan tomosha qilishlari, o'qishlarni tinglashlari, suhbatlashishlari, so'rashlari, tushuntirishlari mumkin. Ammo shunday bolalar borki, ularni nemis psixiatri Geynrix Xoffman ajoyib tarzda ta'riflagan: "Filip, bugun stolda jim o'tirishga va'da berasizmi?" - Ota o'g'lidan qattiq so'radi, Onasi esa jim qoldi. Ammo bola ularga umuman quloq solmadi, Oldinga-orqaga aylanib, o'ynab, chayqalib ketdi – Uning uchun hamma narsa shunchaki safsata edi."Filip, bizga sizning harakatingiz yoqmayapti." Qarang, bolalar, qarang!-Filip, sen yiqilasan! U shunchalik qattiq tebrandiki, stul ag'darilib ketdi - qulab tushdi! U yig'lab dasturxonni ushlab oldi, lekin bundan nima foyda? Idishlar, oziq-ovqat va ichimliklar to'killgan holda va o'g'il qichqirardi, ota hayron: nima qilish kerak? Bu holat bolada giperaktivlik borligini yaqqol ko'rsatib bergan edi va bu olim uchun dastlabki eksperiment tajriba bo'ladi.

5 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan davr bola rivojlanishidagi o'ziga xos davr bo'lib, aynan shu yoshda faoliyatni ixtiyoriy tartibga solish shakllanadi va uni ta'minlay oladigan miya mexanizmlari yetuk bo'ladi. Shu bilan birga, ba'zi bolalar tengdoshlariga qaraganda haddan tashqari jismoniy faollik (giperaktivlik), bezovtalik, e'tiborsizlik va "nazorat qilmaslik" ni ko'rsatadi. Ota-onalar ko'pincha bunga toqat qiladilar yoki e'tibor bermaydilar, lekin bola maktabgacha ta'lim tashkilotiga yoki maktabga tayyorgarlik guruhiga kirishi bilanoq, vosita buzilishi va diqqatni jamlashda qiyinchilik bolaning o'zi uchun ham, kattalar ota-onalar va tarbiyachilar uchun ham jiddiy muammoga aylantiradi. Bolani maktabga tayyorlash bolaning diqqatini va konsentratsiyasini yetarlicha uzoq vaqt ushlab turishni, kattalar ko'rsatmalariga rioya qilishni va impulsiv reaksiyalarni bostirishni talab qiladigan tizimli faoliyatni o'z ichiga oladi. Bularning barchasi bola uchun juda zerikarli bo'lib chiqadi. Xulq-atvor terapiyasi va o'zaro ta'sirning maxsus taktikasi, rejimni tashkil etish, jismoniy faollik va ovqatlanish ajralmas hisoblanadi. Giperaktivlik belgilariga, birinchi navbatda, diqqat yetishmasligining quyidagi turli ko'rinishlari kiradi:

Bola tafsilotlarga e'tibor bera olmaydi. Agar siz uning xatti-harakatlarining o'ziga xos xususiyatlarini e'tiborsiz qoldirsangiz, darslarga bo'lgan qiziqish butunlay yo'qolishiga olib kelishi mumkin. Kognitiv qiyinchiliklarga nafaqat tarbiyachilar va ota-onalar bilan, balki ko'pincha giperaktiv bola bilan o'ynashni istamaydigan bolalar bilan muloqot qilish muammolari qo'shiladi, chunki. u hech

qanday qoidalarga rioya qilmaydi, va umuman boshqalarga o'xshamaydi. Katta yoshdagi oilada va maktabda giperaktiv bolalarning ijtimoiy moslashuvidagi qiyinchiliklar ko'pincha norozilik antisosial xatti-harakatlarga, spirtli ichimliklar va giyohvandlikning rivojlanishiga olib keladi. Bezovta bolaning muammolari, agar ular o'z vaqtida ko'rilsa va mutaxassislar bilan bog'lansa, ularni yengib o'tish mumkin. Rossiya Ta'lim akademiyasining rivojlanish fiziologiyasi institutida o'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, 5-6 yoshdagi giperaktiv maktabgacha yoshdagi bolalar bilan o'z vaqtida ishlash o'quv faoliyatidagi muammolariga olib keladigan xavf omillarini sezilarli darajada kamaytiradi.²⁵

E'tiborsizlik odatda giperaktivlik bilan birga keladi, Giperaktivlik uchun qaysi xatti-harakatlar eng xarakterlidir? Vazifalar yoki o'yin davomida-ko'pincha bolaning eshitishi yaxshi bo'lsa-da, unga murojaat qilganda eshitmaydiganga o'xshaydi. Hozirgi vaqtda e'tiborsiz bolalarning xulq-atvorini tavsiflash uchun Rossiyada ham, chet elda ham "giperaktivlik" atamasini ishlatadilar.

-bolani begona stimullar osongina chalg'itadi;

-bolaga o'yinda qoidalarga rioya qilish yoki ko'rsatmalarga muvofiq ba'zi harakatlarni bajarish qiyin;

-bola topshiriqlarni mustaqil bajarishda qiynaladi, bola o'yinchoqlar, qalamlar, kitoblar va boshqalar kabi narsalarni yo'qotadi. va kundalik vaziyatlarda unutulchanlikni ko'rsatadi

Ko'pincha ota-onalar psixologdan yordam so'rash to'g'risida qaror qabul qilishlari qiyin, chunki bu bolalarda muammoning mavjudligini tan olishni anglatadi. Shu bilan birga, ota-onalar giperaktivlikni qanday aniqlashni bilishlari muhimdir. Giperaktivlikning o'ziga xos xususiyati impulsivlik bo'lib, u bolaning ko'pincha savollarga o'ylamasdan, oxirigacha tinglamasdan javob berishida namoyon bo'ladi; turli vaziyatlarda, hatto o'yinda ham o'z navbatini kuta olmaydi, kattalar suhbatiga aralashadi va hokazo. Agar sanab o'tilgan xatti-harakatlarning aksariyati 7 yoshdan oldin paydo bo'lgan va bolada kamida olti oy davomida kuzatilgan bo'lsa, bu bolada giperaktivlik borligini ko'rsatishi mumkin.

Mutaxassislarning fikricha, giperaktivlikni o'rganishning o'ziga xos buzilishlari (o'qish, yozish va boshqalar), somatik kasalliklar fonida fiziologik charchoq, qalqonsimon bez kasalliklari, yengil aqliy zaiflik va psixiatrik kasalliklardan ajratish kerak. Bundan tashqari, individual temperamentli xarakteristikalar giperaktivlikga o'xshash bo'lishi mumkin bo'lgan, ammo diqqatning buzilishi bilan birga bo'lmagan bolalar guruhi mavjud.

25 Гиперактивный дошкольник. Диагностика и помощь. Методические рекомендации для педагогов и родителей москва-2018 2 автор: М.М.Безруких, Д.Б.Н., академик рао

Giperaktivlikga o'xshash alomatlar eshitish yoki ko'rishning buzilishi, stressli vaziyat bilan bog'liq hissiy buzilishlar, oiladagi jismoniy zo'ravonlik va boshqa sabablarga ko'ra ham paydo bo'lishi mumkin va bolada quyidagicha kuzatiladi:

- vaziyat talab qilganda bir joyda o'tira olmaslik (doimiy sakrab turish), masalan, dars paytida;

- bola yugurganda maqsadsiz jismoniy faoliyat;

- qo'llar va oyoqlardagi bezovtalik harakatlari, ayniqsa bolada Shuni ta'kidlash kerakki, bolada diqqat etishmasligi giperaktivligi buzilishining paydo bo'lishiga rivojlanishning **biologik va ijtimoiy** sharoitlari ta'sir qiladi. Giperaktivlikning biologik sabablari genetik moyillik va miya faoliyatining xususiyatlarini o'z ichiga oladi.

Giperaktivlik paydo bo'lishining muhim biologik omillari yangi tug'ilgan bolalarning asfiksiyasi, homiladorlik paytida onaning spirtli ichimliklar va ba'zi dorilarni iste'mol qilishi va homiladorlik paytida onaning kasalligidir. Giperaktivlik paydo bo'lish mexanizmlari haqida juda ko'p turli xil farazlar mavjud. Ko'pgina tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, chet elda ham giperaktivlikning kelib chiqishi birlashgan xarakterga ega.

Ijtimoiy xavf omillariga to'liq bo'lmagan oila, oiladagi tez-tez nizolar, turli xil tarbiya strategiyalari, ota-onalarning tarbiya uslubining buzilishi, ota-onalarning past ta'lim darajasi va boshqalar kiradi. Giperaktivlik alomatlarini rivojlanish ehtimoli disfunktsiyali oiladagi bolada yuqori bo'ladi, bu yerda uning tarbiyasiga tuzatuvchi ta'sir ko'rsatilmaydi. Ko'tarilgan nazorat ustunlik qiladigan ta'lim uslubi, onaning giperproteksiyasi ham noqulay omil hisoblanadi, chunki. bunda bolada mustaqillik va o'zini-o'zi ta'minlash tuyg'usi shakllanmaydi, uning o'z harakatlarini nazorat qilish shakllanmaydi. Ona va bola o'rtasidagi hissiy yaqinlik munosabatlarining buzilishi, ko'pincha bolani salbiy baholash va tanqid qilish bilan birga keladi va uning doimiy salbiy tajribalarining manbai bo'lib, bu giperaktivlikning barcha ko'rinishlarini kuchaytirishi mumkin. Giperaktiv bolalar ko'pincha buzilgan yoki to'liq bo'lmagan oilalarda o'sadi va ko'pincha beixtiyor oilaning buzilishiga sabab bo'ladi. Shunday qilib, giperaktivlik noqulay oila sharoitida yanada aniqroq bo'lishi mumkin.

Giperaktivlikga xos bo'lgan va ko'p hollarda o'z harakatlarini rejalashtira olmaslik bilan tavsiflangan e'tiborning buzilishi, atrofdagi kattalar bu bolalarning hayoti uchun qoidalarni tashqaridan o'rnatma olmasliklari bilan kuchayadi. Yuqorida sanab o'tilgan giperaktivlik belgilarining uchta guruhi - e'tiborsizlik, giperaktivlik va impulsivlik - har doim ham birga bo'lmasligi mumkin. Bolalardagi giperaktivlik belgilari deyarli tug'ilishdan boshlab rivojlana boshlaydi. Bunday bolalar haddan tashqari faol, lekin ular jismoniy rivojlanishda ba'zan kechikishi ham mumkin.

Agar bolaning xatti-harakatlarida bir nechta giperaktivlik belgilari bo'lsa, u holda mutaxassis bilan maslahatlashish majburiydir.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda belgilar:

- nutq rivojlanishining kechikishi;
- harakatlarning tartibsizligi;
- xotira buzilishi;
- haddan tashqari jismoniy faoliyat;
- tashqi ogohlantirishlarga yuqori sezuvchanlik;
- hissiy beqarorlik va ko'z yoshlari;
- diqqatni jamlashning buzilishi;
- notinch uyqu va uxlab qolish qiyinligi;
- harakatlarning motorli ko'nikmalarini buzish.

Maktab bolalarida belgilar:

- o'z-o'zini tanqid qilish va o'z qobiliyatlarini past baholamaslik;
- haddan tashqari bezovtalik;
- ma'lum bir mavzuga diqqatni jamlashda beparvolik;
- harakatlarni muvofiqlashtirishning buzilishi va qo'pollik;
- diqqatni jamlashda qiyinchilik;
- asabiylashish;
- sabrsizlik;
- fobiya rivojlanishi;

Bolada giperaktivlik rivojlanishining sabablari **ikki toifaga** bo'linadi - salbiy ta'sir omillari homiladorlik davrida homila va bolani o'rab turgan muhit tug'ilgandan keyin ya'ni **ijtimoiy muhit** ta'sirida paydo bo'ladi.. Giperaktivlikning rivojlanishiga sabab bo'luvchi omillar:

- homiladorlik davrida patologiya;
- tug'ilish travmasi va qiyin tug'ilish;
- erta tug'ilish yoki tug'ilishda kam vazn;
- noto'g'ri ovqatlanish va suiiste'mol qilish yomon odatlar homiladorlik davrida;

• homiladorlik paytida noto'g'ri turmush tarzi sabab bo'lishi isbotlangandir.

Ikkinchi omil ya'ni **ijtimoiy omil** quyidagilar ta'sirida kelib chiqadi:

- Bolaning atrofidagi nosog'lom muhit ta'sirida;
- Ota- onalarning ziddiyatli munosabati;
- Bolaga yetarlicha e'tibor qaratilmaganligi tufayli, jalb qiluvchi giperaktiv faoliyatga bolaning beihiyor o'tishi;

• Bola psixologiyasiga kuchli ta'sir ko'rsatgan hodisa yoki yoki hodisalar zanjiri sabab bo'lishi mumkin.

- Noto'gri ya'ni ziddiyatli tarbiya berish usuli.

Giperaktivlik aqliy faoliyatga ta'sir qilmaydi bola maktabga borishni boshlaganidan keyin, ammo bu patologiya uning akademik ko'rsatkichlarining muhim ko'rsatkichlarga pasayishiga olib kelishi mumkin.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, yomon baholar va materialni idrok etishdagi qiyinchiliklarning sabablari-jismoniy faollikning oshishi, sinfda jim o'tirish qobiliyatining yo'qligi, atrofdagi narsalar va vaziyatlardan doimiy chalg'itishdir. 5 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan davr bola rivojlanishidagi o'ziga xos davr bo'lib, aynan shu yoshda faoliyatni ixtiyoriy tartibga solish shakllanadi va uni ta'minlay oladigan miya mexanizmlari yetuk bo'ladi. Shu bilan birga, ba'zi bolalar tengdoshlariga qaraganda haddan tashqari jismoniy faollik (giperaktivlik), bezovtalik, e'tiborsizlik va "nazorat qilmaslik" ni ko'rsatadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida" gi Qonuni. 2020 yil 23 sentabr O'RQ-637 son.

2. O'zbekiston Respublikasining 595-sonli "Maktabgacha ta'lim tarbiya to'g'risida"gi qonuni. 16.12.2019 y

3. Bolalarda diqqat yetishmasligi va giperaktivlik sindromi psixodiagnostikasi. Asqarova N.A, Rasulova Z.A, Yakubova G.A. Zamonaviy Ta'lim 2016-yil.

4. Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi o'quv qo'llanma. X. Jalilova. M. Tursunova : o'quv qo'llanma Toshkent-2017

5. 3-7 yoshli bolalarda giperaktivlikni aniqlashda psixologik diagnostikalardan foydalanish., Maktabgacha ta'lim sifatini oshirish tendensiyalari: Innovatsiya va ta'lim, tajriba va kadrlar tayyorlash' xalqaro-ilmiy amaliy konfrensiya.